

co.il/; 8. Pizer D. American Naturalism and the Jews. – University of Illinois Press, 2008. – 88 p; 9. Tuerk R. The American Spectator Symposium Controversy : Was Dreiser Anti-Semitic // Prospects. – Volume 16. – October 1991. – pp. 367 – 389.

Бумбур Ю., к.филол.н., доц.,
Мариупольский государственный университет, Мариуполь

Антисемитские стереотипы в творчестве Теодора Драйзера

Статья посвящена исследованию проявлений антисемитизма в творчестве американского писателя-натуралиста Теодора Драйзера. Рассматриваются объем и значения понятия «антисемитизм». Исследуется специфика американского натурализма. Анализируются антисемитские тенденции в творчестве Т. Драйзера.

Ключевые слова: антисемитизм, антисемитский стереотип, образ еврея, натурализм.

Bumbur Yu., Ph.D., Associate Professor
Mariupol State University, Mariupol

Antisemitic stereotypes in the works of Theodore Dreiser

In the article the manifestation of anti-Semitism in the creative work of the American writer-naturalist Theodor Dreiser is investigated. The content and the meanings of the notion “anti-Semitism” are considered. The peculiarities of the American Naturalism are studied. The anti-Semitic tendencies in Dreiser’s creative work are analyzed.

Key-words: anti-Semitism, anti-Semitic stereotype, the image of the Jew, Naturalism.

УДК 821.161 «16»

Бунчикова О., студ.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

КОНЦЕПТ ОСОБИСТОСТІ В УКРАЇНСЬКІЙ БАРОКОВІЙ ДРАМАТУРГІЇ XVII СТОЛІТТЯ

У статті досліджуються особливості концепту особистості в українській бароковій драмі XVII століття. Аналізується специфіка його прояву та реалізації у барокових драматичних текстах, зокрема в інтермедіях, анонімних драмах «Слово про збурення пекла», «Олексій, чоловік Божий». Зроблено акцент на національному характері концепту особистості у драмі доби Бароко.

Ключові слова: драма, епоха Бароко, концепт особистості, національний характер концепту особистості, анонімні драми XVII століття.

В українській драмі епохи Бароко спостерігаємо становлення концепту особистості як утвердження ідеї цінності людської особистості в її стосунках із суспільством і державою. Саме по відношенню до державного утворення стверджується особистість як носій власних поглядів і переконань, а також – представник держави. **Актуальність** дослідження цього питання зумовлюється передусім тим, що барокова драма є одним із джерел впливу на ідейно-тематичний спектр як сучасної української літератури загалом, так і її драматичного письменства зокрема. Крім того, детальний аналіз концепту особистості у драмі доби українського Бароко дає змогу виявити нові тенденції у літературі національного Бароко, наголосити на його повномасштабності, а відтак і співвіднесеності з літературними системами інших європейських народів. Окремі аспекти даного питання висвітлені у працях М. Возняка, С. Єфремова, М. Петрова, В.Резанова, М. Сулими, І. Франка, Д. Чижевського та інших дослідників. Проте у сучасному українському літературознавстві до цього часу не існує окремого дослідження, присвяченого вивченню та аналізу саме концепту особистості в українській бароковій драмі. **Мета і завдання** статті визначаються аналізом концепту особистості у драмі ХУІІ століття, зокрема інтермедіях, анонімних драмах «Слово про збурення пекла» і «Олексій, чоловік Божий». Зроблено акцент на національному характері концепту особистості, реалізації у ньому українського ментального типу.

Українська барокова драматургія стала вагомим здобутком Козацької держави. Позначена впливом національно-визвольних змагань під проводом Богдана Хмельницького і спробами утвердження національних державницьких традицій вона репрезентує концепт особистості, що реалізується у постатях головних героїв драм. Як правило, це – непересічні особистості, зокрема борці за волю і права українського народу, зокрема князі та гетьмани. Хоча драма ХУІІ століття і присвячена переважно релігійній проблематиці, але представлені у ній образи є по своїй суті національними, репрезентують ментальні риси і характеристики українського народу. Концепт особистості у драмі цього періоду ґрунтується на релігійно-церковному матеріалі, який проектується на тогочасні актуальні проблеми політичного і суспільного життя. Вагомим чинником впливу на концепт особистості є синтез загально-християнської моралі та національно-громадських тенденцій у драмі. Відповідно, концепт особистості несе у собі риси суспільні та національні, тобто йдеться про формування національного концепту особистості як репрезентанта української ідеї та держави. Натяки на реальні історичні події часу, коли творилися драми, передаються через образи, які виступають носіями концепту особистості, репрезентантами різних його характеристик і якостей.

Загалом драма епохи українського Бароко репрезентує новий етап у розвитку національного письменства, народження новаторських естетичних форм і концепцій, які реалізуються у концепті особистості. Говорячи про становлення концепту особистості, слід зауважити, що його еволюція безпосередньо пов'язана з еволюцією самого жанру драми. Від найдавніших часів головні ідеї давніх драматичних дійств реалізуються в образах, які репрезентують становлення і розвиток концепту особистості. Концепт особистості в українській драматургії зароджується з часів її становлення, набуваючи все більшого значення. У добу Бароко він остаточно оформлюється та засвідчує утвердження національного типу концепту особистості.

Перша вистава релігійної драми в Україні відбулася 1586 року у Львові. Її дійовими особами були три набожні Душі, Милість Божа і десять вісників. Тут виступали також персоніфіковані Ангел, Милосердя Боже, Розум, Пам'ять, Воля, Триумф, Хрест та ін. Ці перші найдавніші драматичні персонажі засвідчують наявність концепту особистості, що більшою мірою є християнським за своїм характером. Але з часом тут посилюються національне та етнічне начала. Саме українська драматична література, тобто національна за змістом і тематикою, репрезентує національний концепт особистості. Місцем, де вистави користувалися особливою популярністю і любов'ю, стали школи. У результаті цього виникла так звана шкільна драма. Наближеність драми до життя зумовлювала проникнення у неї елементів народних рис і характеристик. У XVII столітті театральні діалоги стали поширеним в Україні явищем. У них концепт особистості набуває особливого значення. Першими зразками драматичних діалогів, в яких концепт особистості відіграє важливу роль, є також релігійно-моралізаторські декламації «На Різдво Господа Бога і Спаса нашого Ісуса Христа вірш» Памви Беринди (Львів, 1616), «Вірш з трагедії Христос Пасхон» (1630) львівського друкаря Андрія Скульського, «Розмишленіє о муці Христа Спасителя нашого» (1631) вчителя Львівської братської школи і проповідника Іоанікія Волковича. Твір останнього є першою спробою релігійної драми. І. Франко писав, що це була «перша звісна нам проба руської драматичної вистави на пасійну тему взагалі і спеціально у Львові». Драматичне письменство значною мірою репрезентує становлення національного образу і типу. Для шкільної драми характерним є використання різних символів та алегорій, часто паралелізм біблійних і міфологічних подій.

Загалом еволюція концепту особистості у шкільній драмі співпадає з етапами її становлення і розвитку, які виділяє М. Петров[2]. Так, перший період у періодизації М. Петрова щодо кївської шкільної драми охоплює 1631–1705 рр. Цей етап характеризується переважаючим наслідуванням польської

та єзуїтської схоластичної драми. Шкільна драма цього періоду не мала міцного ґрунту у місцевих народних звичаях та обрядах, як це було у Західній Європі. Даний період репрезентують драми, виставлені у Київській Академії, зокрема трагедія про прекрасного Іосифа 1630-х рр., яку згадував Лазар Баранович, «Олексій, чоловік Божий» (1673), «Дійство на страсті Христови» (1685), «Царство натури людської» (1698), «Свобода» (1701), «Мудрість предвічна» (1703). Визначальним рисами систем образів цих творів, а відповідно концепту особистості, вираженого ними, є паралелізм, алегоризм, зіставлення християнських святих із античними богами і героями, персоніфікація добродітностей, позитивних і негативних начал, абстрактних понять. Вплив польської драми на українську проявлявся у запозиченні сюжетів і відпрацьованих на практиці прийомів, образів та їх відповідне комбінування з метою інтеграції в український національний контекст.

Другий період почався 1705 роком, коли було написано виставлено драму Феофана Прокоповича «Володимир». Також найбільш яскравими зразками другого етапу у розвитку української шкільної драматургії стали «Милість Божа» невідомого автора, «Воскресіння мертвих» Георгія Кониського та ін. Визначальна риса образів цих драм – опертя на історичну національну основу, тісний і безпосередній зв'язок із національною специфікою, домінування етнічного начала, фольклорного контексту і матеріалу. Відповідно, концепт особистості тут має яскраво виражене національне забарвлення.

З огляду на те, що шкільна драма була дуже тривалою за часом і, як правило, досить складною для сприйняття, вона потребувала поступового осмислення. З огляду на це в антрактах почали ставити інтермедії чи інтерлюдії, які «з часом дали початок новочасній комедії» [4, 299]. Писалися ці нові за жанром твори майже чистою українською мовою, а сюжети формувало і визначало реальне життя, побут народу. Щодо українських інтермедій, то тут концепт особистості має набагато більше національних ознак, ніж у самих драматичних творах, оскільки інтермедії були безпосередньо пов'язані з народною стихією.

До перших відомих українських інтермедій належать інтерлюдії до драми ЯкубаГаватовича «Трагедія, або Образ смерті пресвятого Івана Хрестителя, посланця Божого». Твір було видано 1619 року польською мовою в Яворові. Тоді ж його було і поставлено на ярмарку в Кам'янці Струмиловій. На думку М. Драгоманова, П. Житецького, О. Огоновського, М. Павлика автором інтермедій був сам ЯкубГаватович. Натомість Я. Гординський та М. Возняк вважають, що їх написав хтось із українських учнів польських шкіл. Героями інтерлюдій виступають прості селяни, в образах яких реалізується національний концепт особистості. Зміст обох творів взято, очевидно, зі світових

мандрованих переказів про штукарство, але адаптовано до тогочасної літературної традиції в Україні. Відповідно, концепт особистості у цих інтермедіях позначений впливом фольклорної стихії та національного менталітету.

У 1930 році у селі Дернове Львівської області було знайдено збірник, що містить дев'ять інтермедій («Інтермедія на дві персони: син із татом», «Інтермедія на дві персони: німець і хлоп», «Інтермедія на три персони: хлоп, поляк і німець» та ін.). Інтерлюдії Дернівського збірника мають анекдотичний характер. В основі їх – комічність ситуацій. Тут діють українці, цигани, ляхи, що репрезентує багатогранну національну і соціальну картину тогочасного суспільства. Концепт особистості у цих інтермедіях має інтернаціональний характер, тобто репрезентує національні характеристики різних народів, але домінуючим є український концепт особистості. У багатьох інтермедіях представлено образи, що є спільними для багатьох літератур.

Анонімна драма «Слово про збурення пекла» була знайдена І. Франком у селі Мостищахна тогочасній Львівщині. За жанром – це драма-містерія, якій дослідник присвятив розвідку «Слово про збурення пекла: Українська пасійна драма». І. Франко у згаданій вище праці пише, що джерелом цього драматичного твору було апокрифічне «Никодимове Євангеліє». Відповідно, образи твору та особистісний концепт, який вони репрезентують, мають апокрифічний характер. Загалом дослідник високо оцінив твір: «...Будова драми дуже проста, але проведена дуже логічно і вповні артистично. Дійових осіб небагато, та всі вони схарактеризовані індивідуальними, виразними рисами, далеко не так шаблоновими, як се бачимо в західноєвропейських містеріях» [6, 479]. З точки зору репрезентації національного концепту особистості, то тут особливий інтерес становлять риси характеру таких героїв, як Ад, Солон та інші, які мають виражені українські ментальні риси. Фактично вся їхня поведінка підпорядкована критеріям тогочасного українського життя.

До XVII століття належить і драма-міраклъ (тобто твір на сюжет житійної літератури) «Олексій, чоловік Божий» (1673). Це – діалог на честь царя і великого князя Олексія Михайловича. Композиційно твір складається з п'яти актів, кожен із яких містить по кілька сцен. Після кожної дії виступає хор, який коментує головні події, робить висновки і повчання. Серед дійових осіб виступають земні люди, зокрема Олексій, його батьки, наречена, а також небесні сили (архангели Гавриїл і Рафаїл), міфологічні персонажі (Юнона, Фортуна), алегоричні постаті (Чеснота, Убозтво, Щастя). Дія відбувається у Римі. Покровитель шлюбів архангел Рафаїл здивований тим, що син римського сенатора Олексій прагне зректися всього земного і присвятити себе служінню Богові. Рафаїл, Юнона і Фортуна намагаються переконати юнака у тому, що щастя кожної людини – у родинному житті. А Гавриїл і Віртус

доводять йому, що тільки зрікшись земних благ, він досягне небесного щастя і врятує душу. У день весілля Олексій приймає остаточне рішення – присвятити себе служінню Господу. Він залишає наречену і вирушає у чужі краї.

Олексій повертається до рідної домівки через багато років блукань під виглядом жебрака. Він служить у батьківському домі й лише перед смертю зізнається, хто він насправді. Пройшовши такий життєвий шлях, Олексій врятував свою Душу, яка потрапляє на небеса. М. Возняк схарактеризував драму «Олексій, чоловік божий» як дуже споріднену із західноєвропейськими драматичними творами. Але неповторність та оригінальність українського твору полягає у тому, що його невідомий автор за допомогою уведених ним образів архангелів та алегоричних фігур зміг передати внутрішню боротьбу героя. У душі Олексія протистоять протилежні відчуття, аж поки він не прийняв остаточне рішення. Внутрішній світ героя не є статичним, він динамічний, постійно змінюється. Відповідно, концепт особистості, репрезентований образом Олексія, поєднує у собі два типи характеристик: агіографічні (зумовлені житійною основою сюжету) та суто людські (зумовлені характером Олексія як особистості).

Важливе значення для формування концепту особистості у даному творі відіграє також поєднання у драмі різних традицій. Як наголошує М. Возняк, «в Олексії бачимо злиття двох течій західноєвропейського театру: містерії та єзуїтської драми. Своїм змістом наближається драма про Олексія до його Житій, відрізняючись від них тільки введенням ангелів і алегоричних фігур. Єдність місця зазначена в драмі таким чином, що на сцені бачимо одночасно й рай і пекло, і землю[...]». Що торкається часу, кілька літ життя Олексія укладаються в кілька хвилин драматичної акції. Те, що ми називаємо внутрішньою боротьбою в душі героя, було для автора драми про Олексія боротьбою з якимись зовнішніми голосами, трохи не якимись істотами» [1, 194]. Вплив містерії на концепт особистості визначається тим, що образ Олексія не є реальним, його риси – це риси святого, а єзуїтська драма привнесла в образ відображення внутрішнього світу героя.

Драма «Олексій, чоловік Божий» містить ще дві інтерлюдії – так звані «ігрища», як називає їх М. Петров. Вони відкривають нові характеристики у концепті особистості. Одна інтермедія міститься після третьої сцени першої дії, друга – після другої сцени другої дії. Текст другої інтермедії не дійшов, а перша безпосередньо пов'язана з третьою сценою першого акту і представляє весілля Олексія. Саме на весіллі розкривається основна риса характеру Олексія – його обраність, саможертвність, високе святе покликання. Цим він суттєво відрізняється від інших образів твору. Так, головний концепт особистості у драмі – концепт особистості святого.

Отже, концепт особистості в українській бароковій драмі XVII століття характеризується виявом національних рис і характеристик. Образи, які його представляють, все більшою мірою пов'язуються з тогочасною реальністю і відображають її найбільш актуальні питання і проблеми.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Возняк М. Історія української літератури : у 2 кн. – Кн. 2. – Львів: Світ, 2006. – 694 с.
2. Петров М. Очерки из истории украинской литературы XVII и XVIII веков. Киевская искусственная литература XVII—XVIII вв., преимущественно драматическая. – К.: «Петръ Барский в Киеве», 1911. – с. 531 с.
3. Сулима М. Українська драматургія XVII—XVIII ст. – К.: «Фоліант», «Стилос». 2005. – 367 с.
4. Франко І. Русько-український театр (Історичні обриси) // І. Франко. Зібрання творів: У 50 т. – Т. 29. – К.: Наукова думка, 1983. – С. 293–336.
5. Франко І. Передмова (до видання «Апокрифи і легенди з українських рукописів. Том. II. Апокрифи новозавітні. А. Апокрифічні Євангелія») // І. Франко. Зібрання творів: У 50 т. – Т. 38. – К.: Наукова думка, 1986. – С. 98—137.
6. Франко І. Слово про збурення пекла: Українська пасійна драма // І. Франко. Зібрання творів: У 50 т. – Т. 37. – К.: Наукова думка, 1982. – Т. 37. – С. 456–500.

Бунчикова О., студ.

Інститут філології КНУ ім. Т. Шевченка, Київ

Концепт личности в украинской бароковой драме XVII в.

В статье исследуются особенности концепта личности в украинской драме XVII века. Анализируется специфика его проявления и реализации в драматических текстах, в частности в интермедиях, анонимных драмах. Сделан акцент на национальном характере концепта личности в драме эпохи барокко.

Ключевые слова: драма, эпоха Барокко, концепт личности, национальный характер концепта личности, анонимные драмы XVII века.

Bunchykova O., stud.,

Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv

The concept of the person in the Ukrainian Barok drama of the XVII century

In this article the specific of the concept of the person is investigated in the Ukrainian Baroque drama. The characteristics of its representation and realization in Baroque dramatic texts, for example in intermedies, anonymous dramas «Slovo o zburenni pekla», «Oleksiy, cholovik Boz'j» are analyzed. The national character of the concept of person in the drama of epoch Baroque is underlined.

Key words: drama, the epoch of Baroque, concept of the person, the national character of the concept of the person, anonymous dramas of the XVII century.